

Raisa GALBEN

MODALITĂȚI DE REDARE A CAUZALITĂȚII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Limba, ca fenomen emina-mente social, se caracterizează prin universalii care denotă trăsăturile ei de sistem și de structură, cum sunt categoriile de aspectualitate, modalitate, predicativitate, cauzativitate etc. Orice idiom, indiferent de apartenența sa genealogică sau tipologică, include asemenea categorii, exteriorizate, de regulă, prin mijloace eterogene.

Vom aborda aici noțiunea de cauzativitate (cauzalitate), menționând, pentru început, că se manifestă ca o categorie semantică universală fundamentală, care are în limba română diferite modalități de redare.

Prin termenul **cauzalitate** este exprimată relația cauză – efect dintre două situații: o situație (acțiune) generează o altă situație (acțiune). Nu există cauză fără efect și vice-versa. În accepție lingvistică, **cauzal** înseamnă „ceea ce exprimă o dependență motivată sau ceea ce se află în legătură cu exprimarea unei astfel de dependențe; ceea ce are semnificație de motiv sau de imbold, exprimat prin mijloace sintactice...” [1, p. 193]. Astfel, putem vorbi despre relații cauzale, îmbinare de cuvinte cu sens cauzal (*datorită cir-*

cumstanțelor, grație împrejurărilor favorabile), jonctive cauzale (*pentru că, fiindcă ș.a.*), propoziție cauzală. De exemplu: (1) *Și noi stăruim în această lume, deoarece avem de împlinit jurăminte* (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*).

Ch. Bally definește *cauzalitatea* drept „un raport cauzal-obiectiv asimetric unidirecțional (se stabilește între *A* și *B*, dar nu invers), tranzitiv (raportul de cauzalitate dintre *A* și *B* – *B* și *C* presupune și raportul dintre *A* și *C*)” [2, p. 110-111]. Raport de cauzalitate se stabilește între două sau mai multe structuri predicative elementare, care, urmând o anumită consecutivitate ierarhică, formează o macrostructură cauzativă complexă de tipul S_1P_1 Cauz S_2P_2 Cauz S_3P_3 ... și reprezintă lanțul cauzalității $A \rightarrow B \rightarrow C$..., adică ceea ce se numește **situație cauzativă**.

Categoria noțională a cauzativității este, pentru limba română, o categorie latentă, care se află în structura semantică a verbelor cauzative sau a enunțului ce redă o situație cauzativă complexă de tipul: (2) *Eu am rugat-o să vină*. Constituenții imediați ai **situației cauzative** sunt, cel puțin, două micrositații, legate prin relații de cauzare sau de motivare (cauzal-efective). În acest caz, o situație generează o altă situație, are loc deci corelația cauză – efect. Microsituația cauzatoare (*Eu am rugat*) o vom numi **an-tecedent**, iar micrositația cauzată (*ea să vină*) – **consecință** a situației cauzative. Examinând o serie de verbe cauzative, am constatat că semnificația acestora este alcătuită din următoarele elemente semanti-

ce „A face așa, ca B să devină C”, „A îl face pe B să îndeplinească o acțiune”, „A cauzează acțiunea, B o îndeplinește”. Lanțul cauzativ este constituit în mod obligatoriu din cel puțin două verigi: **actantul 1** (sau declanșatorul, instigatorul) ce apare drept cauză a unei acțiuni, a unei stări sau modificări și **actantul 2** ce apare ca executor al acțiunii (declanșate de actantul 1), obiectul stării sau al modificării.

Să analizăm câteva enunțuri care, deși nu conțin verbe și sintagme cauzative, redau, prin valoarea lor logico-semantică, înțelesuri subiectiv-modale, cum ar fi **îndemnul, rugămintea, ordinul** etc. Construcțiile de tipul acesta sunt utilizate pentru a exprima în mod indirect sensurile amintite mai sus. Prin acestea, locutorul X îi impune adresantului Y, prin vorbire, un anumit comportament, îl determină să îndeplinească o acțiune pentru a obține rezultatul scontat. De exemplu:

(3) – *Nu vrei să mă plimbi cu trăsura mâine-seară? M-am plictisit într-un hal...* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

Enunțul dat, după cum indică semnul de punctuație de la sfârșitul lui, este unul interogativ. Structura interogativă însă nu este folosită doar pentru a întreba ceva, deoarece vorbitorul nu solicită un răspuns *da / nu*. Cel care întreabă urmărește, de fapt, scopul de a obține ceva de la interlocutor, adică prin întrebare vrea să-l determine pe cel întrebat să-i satisfacă o anumită doleanță. Acest fapt devine evident datorită enunțului imediat următor, din care aflăm că autorul lui, fiind

foarte plictisit, ar dori să se plimbe. De aici rezultă că vorbitorul se adresează interlocutorului nu atât pentru a-i cere o informație, cât pentru a-și exprima indirect dorința de a realiza o acțiune sau de a obține ceva. Cu alte cuvinte, adresantului, printr-o solicitare politicoasă, i se impune un anumit mod de comportare în scopul obținerii rezultatului așteptat de locutor.

În construcția interogativă analizată s-a încălcat relația directă dintre structura actului de vorbire (sintaxa sa interogativă) și conținutul lui (cerere de informație). Raportul structură – funcție se deplasează, ceea ce are ca efect indicarea în enunț a unor valori suplimentare. Întrebarea este doar parțială, deoarece structura interogativă cere un alt tip de răspuns decât *da / nu*. Parafrazând, am spune: (3*) *L-a întrebat dacă (nu) vrea s-o plimbe cu trăsura mâine-seară*. Am obținut o enunțativă cu vorbire indirectă, unde apar anumite modificări de ordin gramatical, care nu afectează însă conținutul în ansamblu. După cum am mai menționat, enunțul conține în mod implicit o nuanță suplimentară de sens: dorința de a obține ceva. Această nuanță semantică este exprimată în enunțul-invariantă prin mijloace suprasegmentale – intonația ascendent-descendentă și două accente logice. Avem în față o formă de exprimare voalată sau indirectă a unei rugăminti. Enunțul-transformă (3*) își modifică intonația (devine o propoziție enunțativă) și accentul logic, ambele fiind înlocuite prin verbul *a întrebat*, cu o nuanță cauzativă, care nu e cauzativ prin excelență. În enunțul nostru,

acest verb poate fi substituit prin unul din verbele cauzative: *a cere*, *a ruga*, *a propune*, *a zice*, *a solicita*, *a ademeni*, *a îndemna*, *a provoca*, *a sugera*, *a tenta* ș.a.

Obținem următoarea transformă: (3**) *L-a rugat / îndemnat s-o plimbe cu trăsura mâine-seară*. Verbul *a rugat* (*a îndemnat*) substituie intonația ascendent-descendentă din (4) (facem abstracție de negația *nu*, deoarece aici ea nu poartă o încărcătură semantică, conferindu-i enunțului un anumit grad de afectivitate în corelație cu accentul și intonația).

Considerăm că enunțul-transformă (3**) are un conținut noțional-semantic echivalent cu enunțul-invariantă (3). Transforma (3*) este una intermediară între (3) și (3**). Din anumite cauze, vorbitorul își anunță în mod indirect intenția, evitând exprimarea directă. Pentru aceasta sunt folosite cele mai diverse mijloace de exprimare, inclusiv cele suprasedgmentale (intonația, accentul, topica), care uneori pot fi însoțite de diferite formule de politețe, adverbe, interjecții. Așadar, intonația are o deosebită importanță pentru definitivarea structural-semantică a propoziției, la exprimarea aspectului emotiv al vorbirii, la redarea nuanțelor modale.

Unii cercetători ca, de exemplu, John R. Searle [3, p. 195-222] consideră enunțurile întrebări cu valoare de îndemn ca fiind acte indirecte de vorbire (*indirect speech acts*). Acestea sunt cazurile în care vorbitorul, bazându-se nu numai pe cunoașterea limbii de către locutor (adresant), ci și pe experiența lui extralingvistică (înțelegerea prin-

cipiilor de construire a unui dialog, evaluarea condițiilor prin care un act comunicativ poate fi sesizat), își exteriorizează în mod indirect (mediat) intenția, evitând, în felul acesta, exprimarea directă. John Searle consideră că prin actul comunicativ indirect vorbitorul îi transmite interlocutorului un conținut mult mai bogat decât cel care este exprimat explicit în enunț [3, p. 195-222].

Vorbitorul recurge la enunțul-întrebare din anumite considerente. Acesta încearcă prin întrebare să evite enunțarea directă a rugămînții sau a îndemnului. Structura semantică de adâncime dezvăluie semul **cauzativ** „deghizat” într-o structură interogativ-negativă de suprafață. Toate acestea ne sugerează ideea că la interpretarea construcțiilor în cauză trebuie să se țină cont nu numai de structura lor sintactică și de componența lexicală, ci și de informația semantică, pragmatică, contextuală. Printre tipurile de structuri cu ajutorul cărora se exprimă în mod indirect îndemnul la acțiune *enunțurile-întrebări* constituie unul din mijloacele folosite mai des pentru acest scop. S. Corniciuc, explicând termenul „întrebări non-standard” („aparente”, „false”, „fictive”, „pseudoîntrebări”), susține că „gama interogativelor ce nu așteaptă o reacție verbală (= răspuns)... este foarte vastă (ea va exprima o cerere, o poruncă, un îndemn, o invitație estompată, dar și o constatare...)” [4, p. 46]. Prin modificarea formei de exprimare a intenției comunicative, se atenuează caracterul directiv al unui imperativ care, în anumite situații, ar putea afecta individualitatea destinatarului.

Între structura unui enunț și funcția sa de comunicare există o relație de dublu sens: pe de o parte, formele lingvistice semnalizează intenții de comunicare ale vorbitorilor, pe de altă parte, vorbitorii, în virtutea unor intenții comunicative, recurg la anumite forme lingvistice. Formularea enunțurilor prezintă anumite particularități, deoarece vorbitorul este constrâns de sistemul limbii date, precum și de modalități specifice de contextualizare. Ca să fim mai expliciti, vom analiza un enunț care, după părerea noastră, implică anumite dificultăți în ceea ce privește definitivarea structural-semantică și segmentarea în unități sintactice.

(4) – *Să nu care cumva să îndrăzniți să spuneți altfel decât cum vreau eu. Să stați, să mâncați și să beți cu mine și cu baba* (M. Sadoveanu, *Baltagul*).

Verbul de bază are forma modului conjunctiv, exprimând îndemnul, la care se mai adaugă valoarea prohibitivă. Vorbitorul interzice, nu-i permite adresantului să îndeplinească acțiunea. Ideea de interdicție este exteriorizată cu ajutorul locuțiunii *să nu care cumva să îndrăzniți*, care, de fapt, echivalează semantic cu **vă interzic să...* La reproducerea vorbirii directe trebuie să ținem cont de acest fapt, pentru ca enunțul-variantă să exprime cât mai adecvat intenția vorbitorului: (4*) *Le-a interzis să facă altfel...*

Am obținut o sintagmă cauzativă cu două centre predicative, dintre care unul, și anume verbul cauzativ *a interzis*, se află în mod implicit în propoziția invariantă. La reproducerea vorbirii directe tre-

buie să ținem cont de acest fapt, pentru ca enunțul-variantă să exprime cât mai adecvat intenția vorbitorului.

După cum observăm, operația de transpunere în vorbire indirectă este însoțită atât de modificări de ordin fonetic și gramatical, cât și lexical. Reproducerea vorbirii directe devine posibilă în cazul dat numai datorită prezenței verbului cauzativ *a interzice*. Odată cu aceasta se reduce gradul de afectivitate a enunțului. Din punctul de vedere al structurii logico-semantică, transformele-variante sunt echivalente cu invarianta, diferă doar structurile lexico-gramaticale. Avem de față o neconcordanță între forma logică și forma gramaticală, când diferențele de suprafață sunt nerelevante din punct de vedere logic, ele maschează asemănări de adâncime. Este aici caz de **sinonimie sintactică** pe care cercetătoarea L. Lăzărescu o definește ca pe „o relație dintre două sau mai multe enunțuri sau dintre două sau mai multe părți de enunț, care satisface trei condiții obligatorii: 1) enunțurile în întregime sau părțile de enunț să aibă formă diferită; 2) enunțurile în întregime sau părțile de enunț să transmită aceeași informație semantică; 3) enunțurile în întregime sau părțile de enunț să îndeplinească aceeași funcție sintactică” [5, p. 36-38].

Coexistența în limbă a formelor sinonimice oferă vorbitorilor o selecție lingvistică mai largă, în funcție de felul în care decurge procesul de comunicare interumană sau de circumstanțele oricărui act comunicativ.

În contextul celor expuse

mai sus, vom examina încă un exemplu.

(5) – *Să fiți cu ochii în patru – comandă Aglae – ...Noaptea asta stăm aici, că n-o fi foc* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

În primul enunț, forma de conjunctiv a verbului-predicat exprimă un ordin, deci la o eventuală transformă vom utiliza verbul cauzativ adecvat: (5*) *Le-a ordonat / poruncit să fie cu ochii în patru*.

Duritatea poruncii exprimate prin verbul la conjunctiv în (5) se manifestă mai pregnant datorită prezenței în enunțul următor a unui verb la timpul prezent cu valoare de viitor¹. Indicatorii lexicali *noaptea asta* marchează un sens de viitor cert. În intenția de a sublinia interesul vorbitorului la realizarea acțiunii, autorul utilizează forma persoanei I, plural, care mai arată că locutorul este convins de realizarea acțiunii, tonul acestuia fiind ultimativ, poruncitor. Luate în accepție largă, perechile de enunțuri sunt echivalente semantic: „o persoană cauzează acțiunea altei persoane”. Componentul semantic *a cauza* este comun pentru ambele construcții care reprezintă următoarea relație: „influența unei persoane asupra alteia cu scopul de a cauza o acțiune de răspuns”. Actul de vorbire are un caracter stimulator și se prezintă ca mobil al unei alte acțiuni cu ajutorul căruia vorbitorul îl îndeamnă / determină / stimulează pe interlocutor să îndeplinească acțiunea.

E de observat că și unele ver-

be modale, cum ar fi *a putea, a vrea, a dori, a trebui*, au funcții comune cu verbele cauzative. Astfel, și unele, și altele sunt sinonime cu imperativul, fiind utilizate în acte de vorbire cu caracter stimulator (de îndemn). Să ilustrăm cele expuse:

(6) – *Tinere, văd că nu mai vii pe la noi să-l ajuți pe Titi al meu. Poți să vii neinvitat* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

(6*) ...*Îți permit să vii neinvitat*.

Avem de față o cauzare indirectă. Caracterul situației cauzative exprimate printr-un enunț ce conține un verb modal (în cazul dat, vorba e de verbul *a putea*) este determinat de însuși verbul, forma gramaticală a acestuia, precum și de organizarea sintactică a propoziției.

Verbul *a putea* la persoana a II-a, sing. și pl. poate fi interpretat în două feluri: ca verb ce exprimă o permisiune sau o propunere, așa cum se întâmplă în (6). Același verb, la modul condițional-optativ, timpul prezent, uneori cu forma negativă, plasat într-o construcție interogativă, va exprima o rugămintă:

(7) *(N)-ați putea să-mi comunicați unele detalii?*

Rugămintea mai poate fi exprimată și prin enunțuri cu verbul *a vrea* la persoanele I și a II-a:

(8) *Aș vrea să-mi spui = Te rog să-mi spui.*

(9) *N-ai vrea să-l întâmpini mâine? = Te-aș ruga să-l întâmpini mâine.*

Verbele modale, în special la forma de condițional-optativ, exprimă îndemnul mult mai voalat, într-un mod mai puțin categoric decât verbele cauzative. Este vor-

¹ Este vorba despre așa-numitul **prezent futural** [Vezi: 6, p. 230].

ba despre așa-numita solicitare politicoasă.

În concluzie, unele verbe modale ce semnifică posibilitatea, necesitatea sau dorința pot deveni echivalente noțional-semantice ale verbelor cauzative și prezintă forme indirecte de exprimare a intențiilor comunicative. Afinitățile dintre cele două categorii de verbe sunt evidente.

Într-un model chomskyan de tipul *Aspects*, al cărui specific, la nivelul componentului transformațional, îl constituie caracterul semantic vid al transformărilor, este asigurată explicarea fenomenului sinonimiei sintactice prin considerarea unei singure structuri de adâncime, căreia îi corespund mai multe structuri de suprafață [vezi: 7, p. 25]. Existența unei singure structuri de adâncime determină echivalența semantică a structurilor de suprafață.

Am vrea să credem că notele noastre vor putea servi drept punct de reper pentru studierea limbii ca activitate de comunicare, pentru interpretarea vorbirii dialogate. După cum se știe, în cadrul actului comunicativ, locutorul rostește enunțul cu o anumită intenție: să transmită o informație, să obțină o informație sau să determine pe cineva să facă ceva. Pentru acest scop, locutorul își alege mijloacele de expresie în funcție de circumstanțele concrete ale actului comunicativ. Se impune așadar o corelație între intenția comunicativă a emițătorului și efectul asupra receptorului. Emițătorul „tre-

buie să opteze pentru acea formă a enunțului care servește în modul cel mai eficient scopurilor sale, jucând rezistența probabilă a celui cu care discută, menajându-i susceptibilitatea și creându-i impresia că îi lasă libertatea de a alege interpretarea care îi convine” [8, p. 2]. În felul acesta, un vorbitor abil va ști să evite situațiile jenante, care i-ar crea interlocutorului o impresie mai puțin plăcută, ceea ce, în ultimă instanță, ar pune în pericol realizarea unor intenții ale emițătorului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ахманова, О. С., *Словарь лингвистических терминов*, Moscova, 1969.
2. Bally, Ch., *Linguistique générale et linguistique française*, 4-ème éd., Berne, 1965.
3. Серль, Дж., *Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике*, вып. XXII, Moscova, 1986.
4. Corniciuc, S., *Valori semantico-stilistice ale interogației retorice*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 1999.
5. Lăzărescu, L., *Structuri sintactice sinonime în limba română // Revistă de Lingvistică și Știință Literară*, 1994, nr. 3.
6. Marin, V., *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Chișinău, 1991.
7. Vasiliu, E.; Golopenția-Erețescu, S., *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1970.
8. Ionescu-Ruxândoiu, L., *Conversația: structuri și strategii*, București, 1995.